

szakemberek megindulnak a tizenkettedik órában a még élő táncok összegyűjtésére, talán sikerül majd a csapásolásnak a többi figuráját összeszednünk s a fentebb leírottakat is lekotázunk. Addig is ériék be azzal, hogy legalább ezt megmentettük a jövő jobbérzésű magyarság számára.

A csapásolásról készült mozgókép felvételemet a M. Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának fényképgyűjteménye őrzi.

Aki nem hiszi, hogy mekkora ügyességet, erős testet és szívet kíván ez a minden ízében magyar tánc, az járja el a leírt figurákat s akkor meggyőződik, hogy ez nem hiába magyar férfítánc, mert nemcsak a szemet gyönyörködteti, de legény is kell az eljárásához.

A test tartásának leírásához minden szó hiábavaló, semmiféle koreografiai módszerrel érzékelni nem lehet. Erre rátermettnek kell lenni, azt mondhatjuk, hogy erre csak a magyar legény született.

Dr. Ébner Sándor.

TÁRSADALOMRAJZ.

A makói tanyarendszer.

1.

A tanya a tudományok mézejének meglehetősen szélső régiójában fekszik és ha nem is terra incognita, határozottan uratlan terület. Eddig a gazdaságtechnika (Kaán, Gesztelyi Nagy¹ és a gazdaság-földrajz és településrajz (Györffy, Szabó)² munkásai végeztek több-kevesebb úttörő munkát e téren. Különös azonban, hogy a szociológia és a gazdaságtan, illetve segédtudományaik, a társadalom- és gazdaságrajz, nem mutatnak érdeklődést e terület iránt, holott, ha vizsgálható is a tanya termelési-technikai és földrajzi szempontból, ez csak, mint gazdasági jelenséggel történhetik, tehát a gazdaságelmélet fogalom-meghatározásain keresztül. Így a szociológia is elsősorban,

¹ Kaán: Az Alföld problémája. Pécs, 1929. G. Nagy felfogása összegezve: Magyar Tanya, II. kiad. Baja, 1929. Czettler: Tanyai település... Bp., 1913. Foerster: Javaslatok... Cserháti: Az alföldi gazdálkodás.

² Szabó István: A debreceni tanyarendszer kialakulása. Föld és Ember IX, 5. (1929.)

Györffy: Hajduböszörmény települése Föld és Ember. VI, 4. (1926.) Alföldi kertés városok, Etnográfia, 1926. 5. és Alföldi tanyák, A tanya-település.

mint gazdasági jelenséget tárgyalhatja, bár részben, mint tisztán társadalmi jelenség is számbajöhet. A tanya tehát elsősorban gazdasági jelenség, éppen ezért a gazdaságelmélet szempontjából vizsgálendő először és csak mint a gazdaságtan által fogalmazott jelenséggel foglalkozhatnak vele más tudományágak.

Azonban nemcsak az egyes tudományszakok között áll fenn zavar a tanya nézve, hanem az egyes szakokon belül is a különböző szemléletek között. A tényismerés és az értékelés szempontjainak összekeverése szinte kivétel nélkül való. Ez természetes is, ha figyelembe vesszük, hogy a magyar tanyakutatás a legközvetlenebb kapcsolatban áll a szociálpolitikával (Czettler, Kaán, Nagy). Minden politika pedig bizonyos értékelésen alapul és ez az állásfoglalás rányomja bélyegét a vizsgálódásra. Pedig — akár lehetséges tiszta, értékeléstől teljesen mentes megismerés, akár nem — a lehető szétválasztás mindig a megismerés és az értékelés tisztulását is jelenti. A tanya vizsgálata tehát módszeresen csakis gazdaságelméleti alapon történhetik szétválasztva az értékelés és tényismerés szempontjait.

2.

Ha szokás lenne a közgazdaságtanban azt a részt, amely a gazdaság fogalmával és azokkal a fogalmakkal foglalkozik, melyek a gazdaságén alapszanak vagy egyáltalán közük van hozzá (termelés, fogyasztás, üzem, javak stb.) gazdaság-logikának nevezni — mint ahogy a jogtudomány megfelelő részét joglogikának nevezik, — akkor ezt a részt a tanya alkalmasított gazdaságlogikának nevezném, mivel arról van itt szó, hogy a tanya fogalmi konstrukciója hogyan illeszthető bele a gazdaság fogalmai közé. Így azonban kerülendő minden „forradalmi“ újítást, egyszerűen általános résznek nevezem, közelebbi meghatározásnak azonban álljon mégis a fent megköcsöntött gazdaságlogika kifejezés.

Egészen általános felfogás a magyar tanya-irodalomban, hogy a tanya, illetve tanyarendszer településforma; már eltérés van abban, hogy önálló település forma-e vagy kiegészítője-e a területén is uralkodó jelleggel bíró községi településnek. Ez a felfogás annak a következménye, hogy a településtant csak egészében érdekli az emberek tartózkodási vagy települési helye: milyen egységekben élnek emberek és ezek fekvését mik határozzák meg? Ez a szemlélet egy települési egységen belül nem mond semmit. Számára egy egység adott. Egy tanyásköz-

ség vagy város ennek a szemléletnek ugyanaz, mint egy nem tanyás; egy község belső elrendezéséről csak annyit mondhat, hogy sűrűn vagy kevésbé sűrűn helyezkednek el benne az emberek.

Világos, hogy ilyen alapon a tanyarendszer nem látható másnak, mint szétszórt falunak vagy városnak. Egyesek szerint olyan ritka falu, mely önálló településforma³ és pedig vagy közigazgatásilag is önálló pl. Orgovány, vagy most önállóodik: tanyaközpontok. Mások szerint tömör települési egységekhez kiegészítőkép járuló.⁴ Ezzel azonban messze elkerültük a tények helyes felismerését. Az általános településtani szemlélet egy egységen belül nem alkalmazható. Ha itt is tisztán akarunk látni, gazdaságtani fogalmakat kell bekapcsolnunk. Ezzel azonban már el is hagytuk a településtan területét és a gazdaságtan mezejére léptünk.

Egy települési egységen belül — és egy község tanyáival együtt ilyen egység — az emberek elhelyezkedését a gazdasági tevékenység alapvető komplementér funkciómegosztása: a termelés és fogyasztás viszonyában világíthatjuk és érthetjük meg. A régi közgazdaságtan a termelés anyagi keretét, tehát helyét is, gazdaságnak, a fogyasztás anyagi keretét háztartásnak nevezte. Ez a terminologia (ma is általános a köznyelvben) azon alapszik, hogy gazdasági tevékenységnek, gazdálkodásnak a javak előállítására és megszerzésére irányuló tevékenységet, tehát a termelést tekintették. Ma azonban egész mást tartván gazdálkodásnak, t. i. a termelés és a fogyasztás közé beékelődő latolgatást (a termelés és fogyasztás maguk egyaránt technikai tevékenységek), elesik ez a terminologia. A „háztartás“ kifejezés ugyan még megállhat, azonban a „gazdaság“ nem, mert a termelést azonosítja a gazdasági tevékenységgel; helyébe leghelyesebben a termelési üzem léptethető és a másik oldalon az egység kedvéért a háztartás fogyasztási üzemműnek nevezhető.

A termelési üzem különböző megjelenési formái: műhely, üzlet, műterem, iroda és a földművelő „gazdasági“ udvara; a fogyasztási üzeme a lakóház. Ezeknek egymáshoz való viszonya adja egy települési egység jellegét, de ettől függetlenül is közgazdaságtani probléma a termelésnek és a fogyasztásnak viszonya; minket azonban itt a kérdés előbbi része érdekel. A termelési üzem és a fogyasztási üzem u. i. létezhet egymás mellett, illetve differenciálatlan egységben és létezhet külön, tér-

³ Nagy i. m. Kúntanya, Kaán, i. m.

⁴ Szabó, i. m.

ben differenciálódva. Az előbbi falu, kisváros: túlnyomó termelési kisüzemek és hozzájuk tartozó kispolgári háztartások. Az utóbbi a város: túlnyomó nagyüzemek (gyártelepek és üzleti negyedek) és tőlük elkülönödve proletár és nagypolgári fogyasztási üzemek.

Ha most egy községre nézve felvesszük a külterületet és belterületet és ezt az előbbi megkülönböztetéssel kombináljuk, (termelési és fogyasztási üzem együtt és elkülönödve) akkor tisztán logikailag a következő formációkat kapjuk: 1. termelési és fogyasztási üzem differenciálatlanul együtt a belterületen, 2. épígy együtt a külterületen, 3. termelési üzem és háztartás elkülönödve: termelési üzem a külterületen, háztartás a belterületen, 4. differenciálódva, de háztartás a külterületen és termelési üzem a belterületen. A különböző tényleges települési egységek között sorra ráismerhetünk az egyes alakzatokra. 1. a falurendszer, 2. a farmrendszer, 3. a tanyarendszer, 4. a kertváros.

Ilyenformán esik Kaánnak az az ellenvetése, hogy a tanyarendszer kifejezés helytelen, mert a tanyák világában nincs is rendszer, hanem ép a rendszertelenség jellemzi. Persze, hogy a tanyák közt egymásközt nincs is rendszer, de van a tanya és a városi, illetve falusi ház közt és ezt jelöli a tanyarendszer kifejezés. Ez az értelem főképp a falurendszerrel szembeállítva lesz kifejező. Természetesen egy városban vagy községben mind e termelési rendszerek meglehetnek, de valamelyik rendszerint túlnyomó és ez ad jelleget a helységnek. Például a város vagy község körül elterülő földek művelése rendesen falurendszerű és ezért még a százezer lakójú alföldi város is falu, a távolabbi földek művelése ellenben tanyarendszerű, ezért város az alföldi nagy parasztvárosok belvárosa, mégha földművelők laknak is benne.

Ha a termelés oldalára helyezkedünk, mondhatjuk, hogy a termelés falurendszerű, farmrendszerű stb. Viszont ha a fogyasztás oldaláról nézzük a dolgot, akkor a letelepedést mondhatjuk falurendszerűnek stb.

A felsorolt formációk inkább vélekedések és kísérletek, egyet kivéve, amelynek tárgyalása e dolgozat célja; bár meggyőződésem, hogy a többi is épígy igazolható. A tétel tehát ez: a tanya, mint külterületi termelési üzem, hozzátartozik a város- vagy falubeli fogyasztási üzemhez. A falurendszerrel szemben, ahol a földművelő portája, háza, nemcsak fogyasztási üzem, háztartás, hanem termelési üzem is, a tanyarendszer

differentiálódást jelent: a termelési és fogyasztási üzem szétválását a másik oldalról pedig integrálódást: a tanya és a falusi vagy városi ház együvé tartozását. Ennek a tételnek a bizonyítása egyszerűen tények kimutatásából áll és ez a következő fejezetben fog megtörténni. Itt csak részletezem, és közelebbről megvilágítom még a kitűzött tételt.

Látszólagos ellenmondáskép nem úgy áll a helyzet, hogy a tanya csak termelési üzem és ott senki sem lakik, míg a városban csak a háztartás lenne. Igenis laknak a tanyán emberek, (azt azonban már itt is hozzátehetjük, hogy nagyon kevés az olyan, aki születésétől holtáig kinn lenne) csak, hogy ha azt vizsgáljuk, hogy miért és meddig, egész másképp látjuk a helyzetet. A tétel egy egyénre vonatkozólag csakugyan nem áll, minden egyes tanya nemcsak termelési üzem és pedig nemcsak olyan egyén termelési üzeme, akinek háztartása a városban vagy faluban van.

Ennek azonban nevezetes oka van: a mezőgazdasági termelés olyan természetű, hogy a termelő egyént teljesen, állandóan leköti. Tiszta növénytermelésnél ugyan (ha eltekintünk a kertészettől) még nem lehet erről szó: bizonyos munkák elvégzése után ott lehet hagyni a földet, azonban az állattenyésztésnél — és nélküle növénytermelés nem lehetséges, — egészen más a helyzet. Az állatokat nemcsak napról-napra, hanem óráról-órára etetni, gondozni kell. Ilyenformán az állattenyésztő teljesen hozzá van kötve termelési üzeméhez. Egy egyénre nézve el sem képzelhető olyan állapot, hogy a munkaidő meghatározott legyen, mint az ipari foglalkozásoknál.

A mezőgazdaság vonatkozásában tehát a termelési és fogyasztási üzem szétválása csak egyének bizonyos kooperációja útján lehetséges. Ez a kooperáció alapulhat szerződésen, vagy családi köteléken. Az előbbi a tanyás vagy más cseléd tartásában áll előttünk. Nagyobb birtokú gazdáknak a városbeli háza tisztán fogyasztási üzem: ők maguk gyermekeikkel itt élnek és csak ki-ki járnak a tanyára — mely így rájuk nézve tiszta termelési üzem — a termelő munkát irányítani, esetleg aktíve részt venni az egyes munkálatokban. Természetesen a cselédek állandóan kint laknak a tanyán, de ez más szempontból jön számításba; a gazdára nézve teljes a differentiálódás. Fokozott mértékben így van ez a közép- és nagybirtokon. Ezt azonban csak nagyobb kisbirtokos, közép- és nagybirtokos teheti, normális paraszt birtokon lehetetlen. Itt találkozunk a családi kötelék által fenntartott kooperációval, az ezen alapuló

termelési és fogyasztási üzem szétválásával. Ennek is két alakját kell megkülönböztetnünk: 1. a történetileg régibb alakot a tanyarendszer kialakulásának kezdetén: a gazda, aki sohasem lakott tanyán, (mert még nem volt) tanyát építtetett és ide küldte fiait, esetleg cselédjeit; 2. mai alak: ma is fiú, a fiatal gazda lakik a tanyán, az öreg a városbeli házban; azonban ő is kint lakott fiatalkorában.

E sajátos viszonyoknak megfelelően természetesen nem is olyan határozott a termelési és fogyasztási üzem szétválása, mint ipari vagy más üzemeknél. Míg az ipari és hivatali alkalmazottnál naponként elválik a termelési üzemből töltött idejük a többitől, addig a földművelők életük egy részét (fiatalkorukat) töltik a termelési üzemből. Éppen ezért a termelési üzem nem is tisztán csak ez, hanem háztartás is, csak hogy a háztartási rész teljesen alárendelt.

Vannak azonban olyan tanyák, melyeknek semmi kapcsolatuk nincs a városi házzal, hanem ép úgy szerepelnek, mint a falusi házak. Itt is azonban tényként kell megállapítanunk azt a tendenciát, amely az ilyen tanyákat a város felé húzza. De mindenesetre vannak olyanok is, amelyek nem törekednek termelési üzemmé lenni, hanem egyaránt termelési és fogyasztási üzemek. Ezeket azonban semmiesetre sem lehet a többi tanyákkal egy kalap alá venni, hanem farmoknak kell tekinteni őket, a fentebb vett értelemben és a telepedés, illetve a termelés ilyen módját farmrendszernek kell neveznünk. Ez nem önkényes szétválasztás, mert a magyar tanyák két lényegesen eltérő csoportját nem lehet egységesen tanyának nevezni. Ha az egyik tanya, a másik nem az. Azt neveztem tanyának, amely dominál. Hogy van-e valóban két ilyen csoport, az ismét ténykérdés és konkrét tényeket tárgyaló fejezet felel meg rá. Összefoglalásként azt kell mondanunk, hogy a tanya túlnyomóan termelési üzem és a városbeli házzal együtt, amely fogyasztási üzem, differenciálódást és integrálódást jelent.

Az elkülönülés azonban csak kis részben egyéni: nagyobb birtokosoknál, akik cselédet, tanyást tartanak.

Nagyobb részben családi: fiatalok a tanyán, öregek a városi házban.

Ezek tanyák. Azokat a tanyaszerű telepeket, amelyeknek semmi kapcsolatuk nincs a várossal, faluval, farmoknak kell neveznünk és a farm, illetve a farmrendszer egész más elbírálás alá esik, minden tekintetben, mint a tanya, vagy tanya-rendszer.

Az előadottaknak induktív alapja a makói tanyaviszonyok teljes ismerete, de a magyar tanya tényeinek nagyrészen való ismeretében állításaimat kiterjesztve, általában a magyar tanyaára vonatkoztatom.

3.

Voltaképpen a tanyaára vonatkozó kutatásnak a tanya konkrét tényeinek előadásával kellene kezdődnie és ezután induktíve állapítani meg a tanya fogalmát. Azonban az a sorrend, amit követek, itt kevésbé veszedelmes, mint önállóbb fogalmaknál, ahol egy prekoncepiált fogalom torzzá teszi az egész tényleírást. Itt egy tiszta közgazdaságtani fogalomról van szó, amelyre csak rá kell ismerni a tanya tényeiben. Természetesen ehhez előbb ismerni kell a tényeket, de a fogalom maga előbb taglalható.

E részben vizsgáljuk tehát egy konkrét eset tényeit: a tanyaát Makó esetében.

Egyes írók nagy gondot fordítanak arra, hogy az állattenyésztő szállásokat elválasszák a földművelő tanyaától. Erre azonban semmi szükség nincsen, mivel egyéni színektől eltekintve, teljesen egy és ugyanazon jelenség a kettő: termelési üzem. Alapjában véve nincs is szántóföldi tanya, mert a tanya mindenütt az állattenyésztés kedvéért jött létre; ha csak növénytermelésből állana a mezőgazdasági termelés, akkor csak egyszerűbb menedékhelyek, kunyhók létesültek volna. Éppen ezért a pásztortanyákat is itt tárgyalom, és pedig mivel korábbiak, mint a szántóföldiek, először.

Tanyák keletkezése. A mai tanyák keletkezését már a pásztorszállásokban, pásztortanyákban fel kell ismernünk. Semmi egyebek ezek, mint a háztartástól elkülönödött állattenyésztő üzemek. És pedig több különböző háztartásnak, gazdának egyesített állattenyésztő üzemét: ménesét, gulyáját, nyáját jelentik.

Itt a gazdák szempontjából teljes a differenciálódás. A gazda tartásra, szaporításra kiadja jószágát a nyájba, gulyába, hogy a felnőtt jószágot, szaporulatot, mint terméket kapja vissza. Közben maga otthon lakik a városban és semmi gondja a jószágára.

Itt a pásztor szempontjából a következő a helyzet: a pásztorok házas vagy házatlan, de mindenesetre a városban háztartással bíró zsellérek voltak, családjuk akkor is otthon maradt, mikor maguk kinn voltak a jószággal a pusztán. Az élelem állandóbb részeit magukkal vitték, vagy vitte ki nekik a feleség vagy gyermek. A nyári kinnlakozás, mint hosszú fog-

lalkozásbeli elfoglaltság szerepelt a pásztorra nézve. Ennek az állapotnak megfelelően, meg annak is, hogy egy helyen nem soká tanyáztak, a szárnyékuul szolgáló építmények ideiglenesen tákolú kunyhók voltak, vagy mint a cserény, szétszedhetők és hordozhatók, amelyeket télire hazavitték a városba.

Legrégibb időben a város alatti belső legelőkre hajtották és ott teleítették a jószágot együtt. Ebben az esetben a pásztor közelebb került háztartásához, családjához és sűrűbben hazajárhatott. Egy gulyához stb. voltak ketten, hárman vagy többen is és egy közülük otthon hált. Később télire nem maradt a gulya, stb. együtt, hanem az egyes gazdák kivéven jószágait, maguk teleítették. Ekkor a pásztorra csak az apaállatok gondozása maradt, ami megengedte neki, hogy állandóan otthon tartózkodjék és onnan járjon naponként a jószágkörüli teendők ellátására.

A tanya őset ime a túlnyomó állattenyésztés idejében megtaláltuk. Igazi kialakulása azonban a növénytermelés terjedésével és a föld intenzivebb megművelésével esik egybe.

Mióta csak létezik Makó, bizonynyal azóta mindig volt földművelés a határában. A középkorban olyan jobbágyi falurendszerű volt e művelés, mint ákkor általában. Makó mai határát tíz-tizenöt kis falu foglalta el. Ezek között Makó nagyobb iparosodásával emelkedett ki és az oppidum regium jogállását nyerte. A török dúlások elpusztították a környező falvakat és népük Makón keresett menedéket és bár őt magát is többször feldúlták, mindig újra felépítették. A török és kuruc-labanc háborúból megfogyatkozva és megrongálva került ki, magában foglalva az elpusztított falvak maradék népességét. A „haza érdekében tett szolgálatjuk“ jutalmazására Makó továbbra is királyi város, de csak 1719-ig. Ekkor a csanádi püspök földesurasága alá került.⁵

Különböző úrbéri szabályozások és földosztások után 1780-ban történt olyan rendezés, mely a mai állapotok gyökerének tekinthető. Ekkor 656 urbariális telket osztottak ki a várostól számítva a tiztől huszonöt kilométerig terjedő körzetben és e szálalásföldeket később Tanyaföldeknek nevezték. Hogy miért épen itt vették művelés alá a földeket, annak — amellet, hogy általában így szokták (a városhoz legközelebb eső részt legeltetni, a távolabbit szántani) — az is oka, hogy e részen terültek el a

⁵ Szirbik Miklós: Makó várossának... leírása 1835—36. Kiadva: Csanádmegyei Könyvtár, VI. szám, 1926. Borovszky: Csanádmegye története 1897. Reizner: Makó város története. I.

török dulás előtt a falvak és e földeken folyt a török idők alatt is több-kevesebb termelés. Tehát szállásföldek voltak ezek 1780 előtt is, ekkor csak szabályozás történt. Lényeg az, hogy a *szántóföldek a várostól 10—25 kilométerre terültek el*. Művelésük tehát a várostól, tekintetbe véve az utak teljes gondozatlanságát is, nagyon bajos volt.

Epen ezért, mint a pásztorok a jószág mellett, úgy a szántóvető gazdák a földjükre valamilyen szárnyéket építettek, ahová éjjelre vagy rossz időben behúzódnak és kutat ásattak. Egyelőre csak arra szolgált e menedék, hogy hosszabb munka idejében ne kelljen éjszakára haza menni, jószág, miegyéb maradt otthon, vagy künn volt a legelőn. Ez a megoldás jó volt mindaddig, míg túlnyomó volt a jószágtenyésztés és a termények hazatakarítása nem ütközött nagyobb nehézségekbe, mert kevés termett (ugarhagyás). Mikor azonban a föld szűkült és intenzívebb növénytermelésre volt szükség, mind bajosabb lett a városról való termelés.

Ennek az lett a következménye, hogy a kúthoz, kunyhó-szerű szálláshoz istállót építettek és kivitték a jószágot a szántóföldre. S mivel ezek mellé ember is kellett állandóan, az ideiglenes szálláshelyet állandósították, falból építették. Létrejött a tanya.

Hogy mennyire csak termelési üzemül szolgált az egész, azt példásan mutatja az, hogy nagy istállókat és emellé emberi lakásul kicsiny szobát, konyhát, kamrát építettek. Mondják, úgy jelölték ki a tanya szélességét, hogy lefektették a földre a gulyást és fejéhez-lábához egy karót vertek. A tanya egész elrendezése és berendezése mind azt mutatta, hogy az egész csak a termelés kedvéért jött létre.

Mindezek mellett pedig: aki tanyát épített, háza a városban megmaradt, lakása csakúgy itt a háznál volt, mint azelőtt. És még egyet nem szabad elfelednünk: tanyát először olyan nagyobb gazdák építettek, akiknek módjuk volt hozzá, hogy tanyásbérest fogadjanak; vagy olyan kisebb gazdák, akiknek voltak olyan gyermekeik, kiket kiküldhettek a tanyára, esetleg béressel együtt.

Nyilvánvaló, hogy itt a termelési és fogyasztási üzem differenciálódásról van szó a gazdára nézve. A tanyán volt a termelési üzem: gulyás, béres vagy tanyás és ezek mellett, vagy kisebb helyen helyettük, a gazda fia vagy fiai állandóan kint laktak. Télen csak a jószágra volt gondjuk, nyáron azonban, mikor a gazda is kiment. (nem állandó lakásra), a szántóföldi

munkákat is végezték. A háztartás a városi házban maradt. A gazdasszony állandóan itt tartózkodott és a gazda, esetleg fia is csak dologidőben mentek ki a tanyára, amikor vagy egy lány, vagy szolgáló ment velük, ha nem volt tanyásné, aki főzőn edakint.

A ház és tanya, tehát termelési üzem és háztartás között az összeköttetés, amellett, hogy a gazda ki-kijárt, a nyergeslegény által történt. Így nevezték azt a legényt, aki egy lovon üzenetet, élelmet vitt, vagy hozott. Ha volt arra való fiú, az látta el e tisztet, ha nem, fogadtak egyet. A kint valók élelmezése szintén jellemző módon történt. Ha nem feleséges tanyás, hanem béres és a gazda fiai voltak künn, akkor félig kész, vagy kész élelmiszert küldtek ki (szalonnát, tarhonyát stb.) és ezekből készítette el valamelyikük az ételt. Ha feleséges tanyás volt odakint, akkor vittek ki lisztet, tojást, disznót, kiment a gazdasszony és csináltak tésztát, tarhonyát és levágták a disznót.

Mindezek mellett és mindezek ellenére az elkülönődés a gazdára nézve sem volt teljes. Egy, mondhatnánk, kiegészítő termelési üzem otthon is volt a háznál. Az jellemezte ezt a részét a termelési üzemnek, hogy vagy közvetlenül a háztartást, vagy a ház és a tanya közötti összeköttetést szolgálta. Épen ezért, mert ilyen célokat szolgált, vehetnénk a háztartás kiegészítő részének is és ez nem okoz zavart az elméleti distinkció szempontjából. E kiegészítő termelési üzem következőkből állott: fejőstehén, tyúkok és más baromfi, hízódisznó és lovak.

Ha tisztázzuk a differenciálódást a gazdára nézve, ezzel még nincs elintézve a kérdés: a tanyarendszer ebbeli jelentősége. A gazdával szemben ott van fia és cselédje (úgy mondták ezt: családja és cselédje), akik kinn vannak állandóan a tanyán. A gyermekek kérdését majd részletesen kifejtsük, most lássuk előbb a cselédekét.

Ha a tanyás esetét vesszük vizsgálat alá, az egész kérdést megismerhetjük, mert vagy magában foglalja a tanyás családja az egész cselédséget vagy maga is béresből lett tanyássá. Nem ritkán a tanyás családjából került ki a béres, nyerges, kánász, szolgáló, maga pedig az öregbéres szerepét töltötte be. Egyébként a tanyás házatlan zsellér volt, akinek mindene kinn volt a tanyán. Mégis az a helyzet, hogy öregségére egy kis házat szerzett a legtöbb és hazament lakni. Másik részük hamarabb gyűjtött egy kis vagyonkát és önálló életet kezdett, esetleg tanyásgazda lett belőle. Ismét másik részük annyira sem

jutott, hogy egy házat vehetett volna. Az ilyen holtáig kint élt a tanyán; csősz, libapásztor, vagy más ilyen lett belőle.

Hogy az első tanyát mikor építették, azt nem lehet pontosan megállapítani. Írások nem mondanak semmit, az emlékezet még nem nyúlik odáig. Az kétségtelen, hogy a 19. század első felében már olyan öreg tanyák voltak, hogy 80—100 évre lehetett tenni az életkorukat. Végeredményben az mindegy, hogy az első tanyát mikor építették: a keletkezés folyamata a legrégebbieknél is az volt, mint a későbbieknél, amelyet már figyelemmel kísérhetünk.

Az eddigiekben a tanyakeletkezés első fázisát rajzoltuk meg; egészen mindegy, hogy ez 1750-ben, vagy 1850-ben történt. A tanya keletkezésének oka termelési kényszerűség. Az okozat azonban ok is egyben, oka annak, hogy valakinek kint kell lakni. Hogy ki lakik kint, annak már családi, illetve vagyoni okai vannak: azok, akiket családi, illetve vagyoni felsőbbségénél fogva kiküldhet a gazda. Mert az bizonyos, hogy aki építette a tanyát, az sohasem ment ki lakni benne.

Éppen az említett családi állapot: családi szervezet és vagyoni állapot: az örökösödés milyensége és változásai határozzák meg a tanyák további keletkezését, tehát a tanyarendszer kialakulását.

(Folytatjuk.)

Erdei Ferenc.

KÖNYVISMERTETÉSEK.

Dr. Illyés Endre: *A magyar református földművelő nép lelki-élete, különös tekintettel vallásos világára.* Szeged, 1931. Szerző kiadása. 220. l. + tartalomjegyzék. 8°. (ára 2.90 P, lapunk előfizetői számára 2 P).

Illyés kísérletében szokatlan és új az, hogy kollektív lelkiarcnak akarja megrajzolni a képét, még pedig nem szépirodalmi formában, (ahogy minduntalan megpróbálják), nem is egészen vázlatosan, (amelyre szintén akad nem egy példa még ami ebben a tekintetben elég szegényes irodalmunkban is), hanem a tudományosságnak és a teljességnek meglehetősen felfokozott igényével. Vállalkozása merész és érdekes, de megnövekedett bizodalommal tekintünk eléje, mert ügyes és alázatos ökonomiával korlátozza megfigyelési területét a földművelő nép, sőt csak a református földművesek életfolyására.